

การแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคม:
กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก*

SOLVING POVERTY UNDER THE CONCEPT OF SOCIAL CAPITAL :
A CASE STUDY OF PHITSANULOK PROVINCE

ปริญญา สร้อยทอง, วลัยลักษณ์ สุขสวัสดิ์, ดาริน คงส์จิววัฒน์, อาทิตย์ พงษ์พานิช
Parinya Soithong, Wanlapat Suksawas, Darin Khongsatjaviwat, Athit Pongpanit

มหาวิทยาลัยนเรศวร
Naresuan University

Corresponding Author E-mail: wanlapachs@nu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ทดลองรูปแบบการปฏิบัติการเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน 2. นำเสนอรูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในจังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ ตำบลไทร้อย อำเภอนิคมพัฒนา ตำบลชุมแสงสงครามและตำบลวังอิทก อำเภอบางระกำ เนื่องจากทั้งสามตำบลมีสถิติของจำนวนครัวเรือนและจำนวนคนจนมากที่สุด การวิจัยนี้เป็นการดำเนินการร่วมกันโดยความร่วมมือระหว่างนักวิจัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การออกแบบกระบวนการวิจัยใช้แนวคิดทุนทางสังคมเป็นกรอบในการออกแบบจากกระบวนการวิจัยส่งผลให้งานวิจัยนี้สามารถได้นำเสนอรูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมโดยสามารถสร้างความไว้วางใจทั้งทางการเมืองและทางสังคม การมีเครือข่ายทางสังคมและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านกลไกต่าง ๆ ที่งานวิจัยได้ออกแบบไว้ ได้แก่ ฐานและระบบข้อมูล คณะทำงาน ระบบกลไกและ (ร่าง) ข้อบัญญัติ เทศบัญญัติแก้จนในพื้นที่ซึ่งสามารถคาดหมายได้ว่าแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ต่อไปในอนาคต

ผลการวิจัยพบว่า การได้มาซึ่ง 1. ข้อมูลครัวเรือนยากจนในพื้นที่การวิจัย 2. คณะทำงานแก้ไขปัญหาผ่านทีมปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ 3. ระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนในพื้นที่ซึ่งอยู่ในรูปแบบของแพลตฟอร์ม Line Official 4. (ร่าง) ข้อบัญญัติและเทศบัญญัติแก้จนในพื้นที่ พร้อมข้อเสนอแนะ 5. ระบบกลไกเมนูแก้จนในพื้นที่ และ 6. ข้อเสนอรูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในจังหวัดพิษณุโลก

คำสำคัญ: ความยากจน; ทุนทางสังคม; พิษณุโลก

Abstract

This research article has the objective 1. Experiment with an operational model for solving poverty problems. 2. Present a model for solving poverty problems under the concept of social capital in Phitsanulok Province, including Sai Yoi Subdistrict, Noen Maprang District. Chum Saeng Songkhram Subdistrict and Wang Itok Subdistrict, Bang Rakam District, because these three subdistricts have the highest statistics for the number of households and the number of poor people. This research is a collaborative effort between researcher's local government organization The research process design uses the concept of social capital as a design framework. From the research process, this research was able to present a model for solving poverty problems under the concept of social capital, which can build both political and social trust. Having a social network and helping each other through various mechanisms that the research has designed These include information bases and systems, working groups, mechanism systems, and (draft) ordinances/municipal ordinances to alleviate poverty in the area. This can be expected to solve the problem of poverty in the area in the future.

The results of the research found that the acquisition of 1. data on poor households in the research area 2. a working group to solve problems through operational teams at the local level 3. a data system on poor households in the area which is in the form of the Line Official platform 4. (Draft) Ordinance/Municipal Ordinance to address poverty in the area with recommendations for 5. a menu mechanism for solving poverty in the area and 6. a proposal for a model for solving poverty problems under the concept of social capital in Phitsanulok Province.

Keywords: Poverty; Social Capital; Phitsanulok

บทนำ

รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยโดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปีพุทธศักราช 2563 ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงมากขึ้นในหลาย ๆ มิติ เช่น มิติด้านรายได้ การศึกษา สาธารณสุข และสวัสดิการสังคม โดยระบุอย่างชัดเจนว่าสัดส่วนคนจนที่พิจารณาจากเส้นความยากจนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 6.24 ในปี พ.ศ. 2562 เป็นร้อยละ 6.84 ในปี

พ.ศ. 2563 หรือมีคนจนจำนวน 4.8 ล้านคน เพิ่มจาก 4.3 ล้านคนในปีก่อนหน้า (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) ซึ่งโดยภาพรวมสามารถกล่าวได้ว่าประชาชนไทยมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับต่ำ มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเพิ่มขึ้น สาเหตุสำคัญคือประชาชนจำนวนมากสูญเสียรายได้และเผชิญกับความเปราะบางทางการเงิน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) จากรายงานดังกล่าวยังพบว่าเศรษฐกิจไทยในไตรมาสที่สี่ของปี 2563 ลดลงร้อยละ 4.2 ปรับตัวดีขึ้นเมื่อเทียบกับการลดลงร้อยละ 6.4 ในไตรมาสที่สาม และเมื่อปรับผลของฤดูกาลออกแล้วเศรษฐกิจไทยในไตรมาสที่สี่ของปี พ.ศ. 2563 ขยายตัวจากไตรมาสที่สามของปี พ.ศ. 2563 ร้อยละ 1.3

จากข้อมูลสัดส่วนคนจน เมื่อวัดด้านรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค จำแนกตามจังหวัดปี พ.ศ. 2560-2563 ของจังหวัดพิษณุโลกพบว่ามีสัดส่วนของคนจนที่มีอัตราไม่คงที่ คือ มีการลดลงและเพิ่มขึ้นและลดลง (สัดส่วนในปี พ.ศ. 2560-2563 เท่ากับ 5.02 8.87 4.81 และ 1.30 ตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นสถานการณ์ก่อนเกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ซึ่งเป็นที่คาดการณ์ได้ว่าสัดส่วนคนจนในจังหวัดพิษณุโลกจะเพิ่มขึ้นกว่าในปี พ.ศ. 2563 อย่างแน่นอน การศึกษารายงานของ TP-MAP ได้แสดงข้อมูลว่าจากการสำรวจข้อมูลจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) ในจังหวัดพิษณุโลก มีครัวเรือนที่ได้รับการสำรวจ จำนวน 184,909 ครัวเรือน จากประชากรสำรวจ 494,269 คน มีครัวเรือนยากจน (จปฐ) จำนวน 13,075 ครัวเรือน มีจำนวนคนจน 37,426 คน และมีคนจนเป้าหมาย คือคนจน (จปฐ) ที่ไปลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 13,690 คน และจากข้อมูลดังกล่าวพบว่าอำเภอที่มีจำนวนครัวเรือนยากจนและคนจนมากที่สุดสองอันดับแรกคืออำเภอบางระกำและอำเภอนีนะปรัง ซึ่งมีจำนวนครัวเรือนยากจนและคนจนเท่ากับ 3,463 ครัวเรือน และ 10,048 คน และ 606 ครัวเรือน และ 1,730 คน ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าจากข้อมูลของรายงานของ TP-MAP ในปี พ.ศ. 2565 ข้อมูลของสองอำเภอแสดงว่า มีตำบลที่มีจำนวนครัวเรือนยากจนและคนจนมากที่สุดดังนี้ ตำบลไทร้อย อำเภอนีนะปรัง มีจำนวนครัวเรือนยากจนและคนจนเท่ากับ 917 ครัวเรือน และ 2,519 คน และข้อมูลของรายงานของ TP-MAP ในปี พ.ศ. 2562 เสนอว่าตำบลชุมแสงสงครามและตำบลวังอิทก อำเภอบางระกำมีจำนวนครัวเรือนยากจนและคนจนเท่ากับ 605 ครัวเรือน และ 1,913 คน และ 314 ครัวเรือน และ 980 คน ตามลำดับ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนดังกล่าว จังหวัดพิษณุโลกได้จัดให้มีกลไกขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความยากจนลดความเหลื่อมล้ำด้วย โดยกลไกของคณะกรรมการขจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัดและระดับอำเภอ ทิມปฏิบัติการตำบล ชุดขับเคลื่อนระดับหมู่บ้าน และที่ผ่านมามีการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำของจังหวัดพิษณุโลก (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพิษณุโลก, 2564) ซึ่งได้มีการดำเนินงานในหลายมิติ ทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสุขภาพ และด้านการศึกษา โดยการดำเนินการดังกล่าวได้ถูกจัดทำโดยกระทรวงหรือหน่วยงานที่มี

ภารกิจโดยตรงในมิตินั้น ๆ ตามอำนาจหน้าที่และความเชี่ยวชาญของแต่ละหน่วยงาน แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้เสนอว่าการแก้ไขความยากจนในระดับจังหวัดของพิษณุโลกนั้นหากกระทำโดยอาศัยความร่วมมือของประชาชน ภาคประชาสังคม นักวิชาการและหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่อย่างจริงจัง ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมก็จะสามารถช่วยให้การแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับพื้นที่สามารถกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

ทั้งนี้ แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นหนึ่งแนวคิดทางสังคมศาสตร์ที่ได้รับความสนใจนำไปศึกษาอย่างกว้างขวางในหลายภูมิภาคของโลก โดยมีนักวิชาการนำไปใช้เป็นกรอบในการศึกษาในหลายมิติ เช่น การเมือง การศึกษา สาธารณสุข และเศรษฐกิจ (Johnston & Smith, 2003; Szreter, 2004; Keefer & Knack, 2008; Plagens, 2011) ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า นักวิชาการที่สนใจศึกษาด้านทุนทางสังคมส่วนใหญ่ได้ให้คำอธิบายว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. ความไว้วางใจ (Trust) 2. บรรทัดฐานของการตอบแทนซึ่งกันและกัน (Norms of Reciprocity) และ 3. เครือข่ายการมีส่วนร่วมของพลเรือน (Network) (Lyon, 2000; Cook, 2005; Deng & Peng, 2018) และเป็นแนวคิดที่มีคุณประโยชน์หลายประการ เช่น สามารถพัฒนาการมีส่วนร่วมพฤติกรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องระบุว่าทุนทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามมีส่วนอย่างมากต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในหลายด้าน ดังนั้นเพื่อนำแนวคิดนี้มาใช้ในการปฏิบัติงานวิจัยนี้จึงนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการออกแบบงานวิจัยเพื่อให้ได้รูปแบบการปฏิบัติการเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในจังหวัดพิษณุโลกนั้น คณะผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะดำเนินการเพื่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ทำให้เรื่องของคนจนและครัวเรือนยากจนเป็นเรื่องของทุกคนในพื้นที่ โดยการทำงานร่วมกันภายใต้แนวคิดทุนทางสังคม โดยการมุ่งเน้นเครือข่ายทางการเมือง (Political Networks) ระหว่างนักวิชาการ หน่วยงานในระดับกรม จังหวัด อำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่และประชาชนในพื้นที่

2. พัฒนาและสนับสนุนกลไกการแก้ปัญหาคความยากจนระดับพื้นที่ โดยมุ่งหวังให้เกิดข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อเป็นหลักการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งข้อบัญญัติท้องถิ่นดังกล่าวจะมุ่งหวังจะก่อให้เกิดความไว้วางใจทางการเมือง (Political Trust) จากการแก้ไขปัญหาคความยากจนและลงมือปฏิบัติเพื่อสร้างกฎหมายท้องถิ่นในรูปแบบข้อบัญญัติให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

3. พัฒนาเครื่องมือ (Poverty Toolbox) การทำงานแก้ไขปัญหาคความยากจนโดยอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ผ่านกลไกของเครือข่ายทางการเมือง (Political Networks) และขนบความช่วยเหลือเกื้อกูล (Norms of Reciprocity) การปฏิบัติการแก้ไขความยากจนในระดับพื้นที่

4. พัฒนาระบบข้อมูล การติดตาม และประเมินผลการแก้ไขปัญหาความยากจนดังนั้น เพื่อการดำเนินการที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดพิษณุโลกระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2563 - 2582) ซึ่งได้กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จตามเป้าหมายการพัฒนาและแก้ไขความยากจน และเพื่อเป็นการนำเสนอวิธีการในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยความร่วมมือของหลายภาคส่วน งานวิจัยนี้จึงกำหนดพื้นที่ในการศึกษาในสามพื้นที่ได้แก่ ตำบลไทรย้อย อำเภอเนินมะปราง ตำบลชุมแสงสงครามและตำบลวังอิทก อำเภอบางระกำ ดังเหตุผลดังที่ได้แสดงไว้ข้างต้น ซึ่งแนวคิดที่จะใช้เป็นกรอบในการดำเนินการวิจัยคือแนวคิดทุนทางสังคม และจะใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อทดลองและนำเสนอรูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในจังหวัดพิษณุโลก

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ทดลองรูปแบบการปฏิบัติการเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในจังหวัดพิษณุโลก
2. นำเสนอรูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในจังหวัดพิษณุโลก

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงทดลอง โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยเป็นขั้นตอนกิจกรรม ซึ่งมีรายละเอียดของกิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำข้อตกลงร่วมกับผู้บริหาร อปท. ในพื้นที่ผู้วิจัยอธิบายรายละเอียดของการวิจัยเพื่อสร้างความเข้าใจความสำคัญของการวิจัย กระบวนการทำงานร่วมกันและพัฒนากลไกความร่วมมือการแก้ไขปัญหาความยากจนของพื้นที่รวมทั้งวางแผนแต่งตั้งคณะทำงาน จัดเวทีเปิดตัวโครงการและจัดประชุมความร่วมมือระหว่างทุกภาคีต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 วางแผนและคัดเลือกคณะทำงาน จากการทำคณะวิจัยได้กำหนดให้การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คณะวิจัยจึงให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกันกับภาคีหลายภาคส่วน ดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นแล้วนั้น ในการปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ คณะทำงานจึงได้ทำงานโดยความร่วมมือกับผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่โดยมีการจัดตั้งคณะทำงานในพื้นที่ (Area Working Group- AWG) ขึ้นมาในทุกหมู่บ้านของพื้นที่วิจัย โดยการจัดตั้งคณะทำงานดังกล่าวเป็นไปเพื่อการทำหน้าที่ดังต่อไปนี้ 1. ค้นหาคนจนและครัวเรือนยากจนในพื้นที่ 2. เป็นผู้สอบถามข้อมูลครัวเรือนยากจนจาก PPP CONNEXT Application ซึ่งเป็น Dashboard : ระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่ฯ โดยกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (2564) เพื่อที่จะได้ทราบว่ามิข้อมูลที่ตกหล่นที่ไม่ได้รับการสำรวจหรือไม่ อย่างไร และมีข้อมูลจากประชาชนในครัวเรือนใดบ้างที่ยังไม่ได้มีการสำรวจก็จะ

ให้คณะกรรมการดำเนินการสำรวจเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงและเป็นปัจจุบันมากที่สุด 3. ดำเนินการจัดลำดับความเร่งด่วนในการต้องการได้รับการแก้ไข ช่วยเหลือของคนจนและครัวเรือนยากจน 4. จัดทำข้อมูลเพื่อส่งต่อคนจนและครัวเรือนยากจนในห้วงค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และ 5. ติดตามความก้าวหน้าในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับครัวเรือนยากจน อาจกล่าวได้ว่าหนึ่งในผลลัพธ์ของงานวิจัยนี้คือการได้คณะกรรมการที่มีความรู้และทักษะในการแก้ไขปัญหาความยากจนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างศักยภาพด้านทุนมนุษย์ให้กับคณะกรรมการฯ และสร้างความไว้วางใจและเครือข่ายในการดำเนินงานในระดับพื้นที่ให้มีความเข้มแข็งและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดทุนทางสังคม

ขั้นตอนที่ 3 การฝึกอบรมคณะกรรมการในพื้นที่ ผู้วิจัยให้ความรู้แก่คณะกรรมการในพื้นที่ เรื่องการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการวิจัยเพื่อให้คณะกรรมการในพื้นที่มีความรู้ ความเข้าใจ และเรียนรู้ประสบการณ์เกี่ยวกับการวิจัยและนวัตกรรม สามารถดำเนินการโครงการให้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยได้ ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้จัดการฝึกอบรมการทำงานและการใช้เครื่องมืองานวิจัยให้แก่คณะกรรมการในพื้นที่ทั้งสามแห่ง ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การฝึกอบรมคณะกรรมการในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 4 ค้นหาคนจนและครัวเรือนยากจนในพื้นที่โดยการเก็บข้อมูล คณะผู้วิจัยและคณะกรรมการฯ ร่วมกันจัดทำแบบประเมินครัวเรือนยากจนเพื่อสอบถามข้อมูลจาก PPP CONNEXT Application โดยจัดทำแผนปฏิบัติการค้นหาและสอบถามข้อมูลครัวเรือนยากจนเป้าหมาย กิจกรรมการสำรวจรวบรวมข้อมูลความยากจนระดับพื้นที่ที่ใช้ฐานข้อมูลคนจนจาก TPMPAP เป็นหลัก โดยมีวัตถุประสงค์คือ การวิเคราะห์บริบท สถานการณ์ปัญหาความยากจนและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาในพื้นที่ การทบทวนรายชื่อและบทบาทของหน่วยงานและภาคส่วนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ และการวิเคราะห์จำนวนคนและครัวเรือนยากจนและจำแนกประเภทคนจนตามฐานข้อมูล TP-MAP และฐานข้อมูลอื่น ๆ ในระดับพื้นที่ ทั้งนี้การให้คณะกรรมการเป็นผู้ค้นหาและสอบถามข้อมูลเนื่องจากมีข้อสันนิษฐานว่าคณะกรรมการในพื้นที่จะเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่มากที่สุด ดังนั้นจึงสามารถให้ข้อมูลกับคณะกรรมการได้อย่างถูกต้อง

ขั้นตอนที่ 5 จัดลำดับความเร่งด่วนในการต้องการได้รับการแก้ไข ช่วยเหลือของคนจน และครัวเรือนยากจน ในการจัดลำดับความเร่งด่วนในการต้องการได้รับการแก้ไข ช่วยเหลือของคนจนและครัวเรือนยากจน นั้นมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ ขั้นที่ 1 คณะผู้วิจัยและคณะทำงานฯ จัดประชุมร่วมกับภาคประชาสังคมและประชาชนเพื่อนำเสนอผลจากการเก็บข้อมูลตามครัวเรือนยากจน ขั้นที่ 2 คณะผู้วิจัยและคณะทำงานฯอธิบายความสำคัญและวิธีการใช้บัตรคะแนนประชาชนให้แก่ผู้ร่วมประชุมและขอให้ประชาชนเลือกให้คะแนนโดยการติดสติ๊กเกอร์ในบอร์ดที่คณะทำงานฯ ได้เตรียมไว้ เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าครัวเรือนใดเป็นครัวเรือนที่ต้องการการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วนและมีความเป็นไปได้ที่จะสามารถได้รับการแก้ไขปัญหาได้มากที่สุด จากนั้นสรุปรายการที่เป็นปัญหามากที่สุด โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การจัดลำดับความเร่งด่วนในการต้องการได้รับการแก้ไข ช่วยเหลือของคนจน และครัวเรือนยากจน

ขั้นตอนที่ 6 จัดทำข้อมูลเพื่อส่งต่อคนจนและครัวเรือนยากจนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ หรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องคณะผู้วิจัยและคณะทำงานฯเชิญหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ถูกเลือกเข้าร่วมประชุม เพื่อรับทราบข้อมูลจากการจัดลำดับและร่วมกันจัดทำข้อมูลเพื่อส่งต่อคนจนและครัวเรือนยากจนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การจัดทำข้อมูลเพื่อส่งต่อคนจนและครัวเรือนยากจนให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 7 ออกแบบนวัตกรรมแก่งจนที่สอดคล้องกับบริบทของกลุ่มเป้าหมายในขั้นตอนที่ 7 นี้ มีวัตถุประสงค์หลักคือการให้ภาคีต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมถึงคณะผู้วิจัย คณะทำงานฯ

ภาคประชาสังคม ประชาชน หน่วยงานภาครัฐสามารถนำความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ และทรัพยากรของตนมาใช้เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันและแรงกระตุ้นให้เห็นถึงความสำคัญการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นแนวคิดหลักในการแก้ไขปัญหาความยากจนดังกล่าว

ขั้นตอนที่ 8 การสรุปผลการวิจัยคณะผู้วิจัยได้จัดทำรายงานซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างคณะทำงานในพื้นที่ (Area Working Group : AWG) จำนวน 9 คน ในการเข้าร่วมโครงการวิจัยฯ นี้ โดยมีพื้นที่ศึกษา จำนวน 3 ตำบล 2 อำเภอ ภายในจังหวัดพิษณุโลก ประกอบด้วย 1. ตำบลวังอิทก อำเภอบางระกำ 2. ตำบลชุมแสงสงคราม อำเภอบางระกำ และ 3. ตำบลไทรย้อย อำเภอเนินมะปราง เพื่อต้องการสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์และกระบวนการทำงานร่วมกัน รวมทั้งข้อเสนอแนะต่าง ๆ

ผลการวิจัย

การแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคม: กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก สามารถสร้างผลการวิจัยได้ 5 ประการ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ทดลองรูปแบบการปฏิบัติการเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในจังหวัดพิษณุโลก เกิดการทวนสอบ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลของ PPP CONNEXT Application โดยมีวัตถุประสงค์คือ การวิเคราะห์บริบท สถานการณ์ปัญหาความยากจน และแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาในพื้นที่ การทบทวนรายชื่อและบทบาทของหน่วยงานและภาคส่วนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ และการวิเคราะห์จำนวนคนและครัวเรือนยากจนและจำแนกประเภทคนจน ซึ่งจากการดำเนินการดังกล่าว ทำให้ได้ข้อมูลครัวเรือนยากจนในทั้งสามพื้นที่การวิจัย ดังภาพที่ 4

รูป - ชุมชน	บ้านเลขที่	ชื่อ	ประเภท
	016	บ้านเลขที่ 016	ยากจน
	117	บ้านเลขที่ 117	ยากจน
	78	บ้านเลขที่ 78	ยากจน
	128	บ้านเลขที่ 128	ยากจน
	8	บ้านเลขที่ 8	ยากจน
	8	บ้านเลขที่ 8	ยากจน
	8	บ้านเลขที่ 8	ยากจน
	8	บ้านเลขที่ 8	ยากจน

รูป - ชุมชน	บ้านเลขที่	ชื่อ	ประเภท
	47	บ้านเลขที่ 47	ยากจน
	4	บ้านเลขที่ 4	ยากจน
	2	บ้านเลขที่ 2	ยากจน
	77	บ้านเลขที่ 77	ยากจน
	11	บ้านเลขที่ 11	ยากจน
	17	บ้านเลขที่ 17	ยากจน
	11	บ้านเลขที่ 11	ยากจน
	11	บ้านเลขที่ 11	ยากจน
	11	บ้านเลขที่ 11	ยากจน
	11	บ้านเลขที่ 11	ยากจน
	11	บ้านเลขที่ 11	ยากจน
	11	บ้านเลขที่ 11	ยากจน

ภาพที่ 4 ตัวอย่างข้อมูลครัวเรือนยากจน

ผลการวิจัยประการที่ 2 ได้คณะทำงานแก้ไขปัญหาคณะที่ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่จากการดำเนินงานของคณะผู้วิจัย ทำให้ได้รายชื่อคณะทำงานแก้ไขปัญหาคณะที่ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ และให้ความช่วยเหลือครัวเรือนยากจนในพื้นที่ผ่านเมนูแก้ไขปัญหาคณะที่เรือนยากจน (เมนูแก้จน) ซึ่งประกอบด้วย ข้าราชการปฏิบัติงานในระดับตำบล ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่นและองค์กรภาคประชาชน ซึ่งสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างเครือข่ายการแก้ไขความยากจนในพื้นที่ได้

ผลการวิจัยประการที่ 3 ได้ระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนในพื้นที่จากการลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัยพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่และ AWG มีข้อจำกัดในการเข้าถึงฐานข้อมูลคนจนของ TPMPAP และ PPP CONNEXT Application เนื่องจากมีข้อจำกัดหลายประการ และยังพบว่าข้อมูลในระบบไม่สามารถนำเสนอข้อมูลที่เป็นปัจจุบันได้ตามความต้องการของคณะทำงานและภาคีที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ ดังนั้นในการปฏิบัติงานจึงไม่สามารถนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาคณะที่เรือนยากจนได้ เพื่อลดข้อจำกัดและส่งเสริมการนำข้อมูลจากฐานข้อมูลไปใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่ามากที่สุด คณะผู้วิจัยจึงได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่และ AWG ดังกล่าวโดยการพัฒนาระบบที่เชื่อมต่อจากฐานข้อมูล PPP CONNEXT Application เพื่อให้ AWG สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในการค้นหา บันทึกและสอบถามข้อมูลคนจนลงในระบบ เพื่อให้ข้อมูลคนจนและครัวเรือนยากจนในพื้นที่มีความเป็นปัจจุบัน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาคณะที่เรือนยากจนในพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ สะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ระบบการจัดการข้อมูล (LINE Official Account) แฟ้มครัวเรือนยากจนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากมีลักษณะของ User Friendly โดยใช้ชื่อว่า D-UP/NU Line Official ดังตัวอย่างการใช้งานตามภาพที่ 5

ภาพที่ 5 D-UP/NU Line Official

ผลการวิจัยประการที่ 4 ได้ (ร่าง) ข้อบัญญัติ เทศบัญญัติ แก้จนในพื้นที่ พร้อมข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในการดำเนินการต่อไป

จากการลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัยพบว่า การแก้ไขปัญหาคณะที่เรือนยากจนในเชิงพื้นที่ที่มีข้อจำกัดหลายประการ เช่น 1. ข้อจำกัดเชิงกฎหมายที่ไม่เอื้ออำนวยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้อง

แก้ไขปัญหาคนจนและครัวเรือนยากจนในพื้นที่ที่รับผิดชอบได้อย่างต่อเนื่องและจริงจังและยังขาดการสนับสนุนด้านนโยบาย 2. คนจนและครัวเรือนยากจนไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาจัดกลุ่มให้เป็นสมาชิกในกลุ่มเปราะบางที่สำคัญของพื้นที่ ซึ่งส่งผลให้คนจนอาจจะไม่ได้รับการดูแลและช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างจริงจัง

ดังนั้น คณะวิจัยจึงต้องการส่งเสริมให้เกิดข้อบัญญัติท้องถิ่นในการช่วยเหลือครัวเรือนยากจนขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมใน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เรื่องของคนจนและครัวเรือนยากจนเป็นเรื่องของทุกคนในพื้นที่ เป็นนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นและเป็นวาระที่สำคัญของท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

นอกจากนี้ยังคาดหมายได้ว่าจากข้อบัญญัติท้องถิ่นในการช่วยเหลือครัวเรือนยากจนของแต่ละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะก่อให้เกิดมาตรการเฉพาะในการให้ความช่วยเหลือทางสังคมแก่ครัวเรือนยากจนในพื้นที่ที่รับผิดชอบ เช่น มีการกำหนดให้เพิ่มการจัดสรรงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างน้อยร้อยละ 1 ของงบประมาณดำเนินการทั้งหมด หรือมีกองทุนเพื่อช่วยเหลือคนจนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อนึ่ง ร่างข้อบัญญัติและเทศบัญญัติที่ได้จัดทำขึ้นทั้ง 3 พื้นที่ (ตำบล) นั้น คณะผู้วิจัยได้เสนอเป็นนโยบายสาธารณะระดับพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ สามารถนำไปบรรจุเป็นแผนพัฒนาอำเภอ แผนพัฒนาตำบลและแผนพัฒนาท้องถิ่นในลักษณะแผนเดียวกัน (One Plan) ได้

ผลการวิจัยประการที่ 5 ได้ระบบกลไกเมนูแก๊จนด้วยรัฐบาลเล็งเห็นถึงความสำคัญในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนของประชาชนในทุกมิติเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทุก ๆ ช่วงวัย ดังนั้นคณะวิจัยจึงนำเสนอระบบกลไกเมนูแก๊จน ซึ่งจะได้นำเสนอในส่วนการผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ต่อไปโดยมุ่งหวังให้ระบบกลไกดังกล่าวมีความสามารถในการระบุได้ว่ากลุ่มเป้าหมายอยู่ที่ไหน มีปัญหาในมิติอะไรบ้าง ซึ่งข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์กับผู้กำหนดนโยบายและหน่วยงานแก้ไขปัญหาในพื้นที่ให้สามารถออกนโยบายแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

การแก้ไขปัญหาในระยะสั้น ในการแก้ไขปัญหาครัวเรือนยากจนในระยะสั้นโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินการดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงได้ระดมทรัพยากรจากหน่วยงานหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อจัดหาถุงยังชีพให้กับประชาชนครัวเรือนยากจนที่อยู่ในฐานข้อมูลคนยากจนที่ได้จากการดำเนินการวิจัยในทุกตำบลของพื้นที่การวิจัย ซึ่งการระดมทุนดังกล่าวสามารถอธิบายโดยการใช้แนวคิดทุนทางสังคมได้ว่าการทำให้เกิดการขนบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม (Norms of Reciprocity) และก่อให้เกิดความไว้วางใจในทางสังคม (Generalized trust) อีกด้วย ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 การแก้ไขปัญหาครัวเรือนยากจนในระยะสั้น

การแก้ไขปัญหาในระยะยาวหนึ่งในความต้องการหลักของประชาชนที่มีฐานะยากจนในพื้นที่การวิจัยทั้ง 3 แห่งคือความต้องการในการสร้างอาชีพ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงตระหนักว่าหากมีการสร้างอาชีพที่ทำให้ผู้ที่มีฐานะยากจนสามารถประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตัวเองได้จึงมีความสำคัญ คณะผู้วิจัยจึงได้แก้ไขปัญหาภาวะยากจนในระยะยาวคือการสร้างอาชีพให้กับประชาชนบางท่านในพื้นที่ โดยทั่วไปวัตถุประสงค์หลักของการสร้างอาชีพ คือ การมีรายได้เพื่อนำมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งกว่าจะทำงานและมีรายได้ต้องเตรียมความพร้อมหลายด้าน เช่น ด้านตนเอง ด้านข้อมูลความรู้ ด้านเงินทุน ด้านทักษะเฉพาะที่จำเป็นสำหรับอาชีพ เป็นต้น โดยในการวิจัยระยะนี้คณะผู้วิจัยเลือกที่จะช่วยนายเจี๊ว แก้วแดง วัย 80 ปี ชาวบ้านวัดแตน อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก โดยการพัฒนาอาชีพช่างตัดผม ซึ่งคณะทำงานได้ช่วยเหลือให้นายเจี๊ว แก้วแดง มีอุปกรณ์การตัดผมที่ทันสมัย ครบครันและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในระยะต่อไปจะได้ทำการปรับปรุงบริเวณร้านตัดผมของนายเจี๊ว ให้มีสัญลักษณ์ที่ดีขึ้น โดยความร่วมมือของคณะผู้วิจัย คณะทำงานและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 การแก้ไขปัญหาครัวเรือนยากจนในระยะยาว ก่อนและระหว่างการช่วยเหลือ

อภิปรายผลการวิจัย

จะเห็นได้ว่าโครงการวิจัยที่ออกแบบการวิจัยโดยเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสามารถสร้างผลลัพธ์ได้ 5 ประการ ได้แก่ การได้มาซึ่ง 1. ข้อมูลครัวเรือนยากจนในพื้นที่การวิจัย 2. คณะทำงานแก้ไขปัญหาผ่านทีมปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ 3. ระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนในพื้นที่ซึ่งอยู่ในรูปแบบของแพลตฟอร์ม Line Official 4. (ร่าง) ข้อบัญญัติเทศบาลัญญัติแก้งจณในพื้นที่ พร้อมข้อเสนอแนะ และ 5. ระบบกลไกเมนูแก้งจณในพื้นที่ โดยเป็น

ความพยายามเพื่อสร้างระบบข้อมูลและฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนในพื้นที่ที่มีความครอบคลุม เป็นปัจจุบันให้มากที่สุด ป้องกันปัญหาการตกหล่นของกลุ่มเป้าหมายผู้ได้รับผลกระทบที่ไม่สามารถเข้าถึงมาตรการการช่วยเหลือเยียวยาของภาครัฐได้โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึง เทคโนโลยีในสามพื้นที่วิจัยในจังหวัดพิษณุโลก และนำเสนอรูปแบบกลไกในการแก้ไขปัญหา ความยากจนในพื้นที่เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดพิษณุโลกสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้การออกแบบ กระบวนการวิจัยตามแนวคิดทุนทางสังคมเป็นกรอบในการออกแบบการวิจัย สามารถบรรลุ วัตถุประสงค์ของงานวิจัยได้คือได้ทำการทดลองแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทาง สังคม โดยพยายามทำให้เรื่องของคนจนและครัวเรือนยากจนเป็นเรื่องของคนในพื้นที่ อาศัย การทำงานร่วมกันภายใต้แนวคิดทุนทางสังคม มุ่งเน้นเครือข่ายทางการเมือง (Political Networks) ระหว่างนักวิชาการ หน่วยงานในระดับกรม จังหวัด อำเภอ องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ และยังสามารถพัฒนาและสนับสนุนกลไกการ แก้ไขปัญหาความยากจนระดับพื้นที่ โดยสร้างข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อเป็นหลักการอย่างเป็นทางการ เป็นรูปธรรม ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งข้อบัญญัติท้องถิ่นดังกล่าวมุ่งหวัง ให้เกิดความไว้วางใจทางการเมือง (Political Trust) จากการแก้ไขปัญหาความยากจนและลงมือ ปฏิบัติเพื่อสร้างกฎหมายท้องถิ่นในรูปแบบข้อบัญญัติให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยัง สามารถพัฒนาเครื่องมือ (Poverty Toolbox) การทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนโดยอาศัย ความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ผ่านกลไกของเครือข่ายทางการเมือง (Political Networks) และขนบความช่วยเหลือเกื้อกูล (Norms of Reciprocity) การปฏิบัติการแก้ไขความยากจนใน ระดับพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรมีมาตรการในการแก้ไขปัญหาความยากจนภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมนั้นควร กระทำภายใต้ความร่วมมือของหลายภาคส่วนและมีกระบวนการทำงานที่เป็นระบบ โดยเริ่ม ตั้งแต่การทำข้อตกลงร่วมกับผู้บริหาร อปท. ในพื้นที่

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

วางแผนและคัดเลือกคณะทำงานเพื่อเป็นกลไกสำคัญในการทำงานระดับพื้นที่ซึ่งจะต้อง มีการฝึกอบรมคณะทำงานเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและทักษะในการทำงานในการค้นหาคน จนในพื้นที่เพื่อสอบถามข้อมูลครัวเรือนยากจนและการจัดลำดับความเร่งด่วนในการต้องการ

ได้รับการแก้ไขและช่วยเหลือของคนจนและครัวเรือนยากจน เพื่อจัดทำข้อมูลเพื่อส่งต่อคนจนให้
อปท. และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยที่มุ่งหวังการแก้ไขปัญหาคะแนนยากจนที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตอาจจะใช้
กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และนำเสนอรูปแบบการแก้ไขปัญหาคะแนนยากจน
ภายใต้แนวคิดทุนทางสังคมในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างไปจากพื้นที่
เป้าหมายของงานวิจัยนี้ เพื่อให้ห้องค์ความรู้ด้านการแก้ไขปัญหาคะแนนยากจนเพิ่มพูนมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2564). *Dashboard: ระบบข้อมูล
ครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่*. สืบค้น 24 ตุลาคม 2564, จาก [https://shorturl.asia/NG
LHO](https://shorturl.asia/NG
LHO)
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). *รายงานการวิเคราะห์
สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2563*. สืบค้น 24
ตุลาคม 2564, จาก <https://shorturl.asia/vzEB5>
- สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพิษณุโลก. (2564). *จังหวัดพิษณุโลก ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา
ความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำด้วย TPMAP??*. สืบค้น 24 ตุลาคม 2566, จาก
<https://shorturl.asia/6iOqx>
- Cook, K. S. (2005). Networks, norms, and trust: The social psychology of social
capital 2004 cooley mead award address. *Social Psychology Quarterly*,
68(1), 4-14.
- Deng, X. & Peng, S. (2018). Trust, norms and networks in social media
environmental mobilization: A social capital analysis of under the dome in
China. *Asian Journal of Communication*, 28(5), 526-540.
- Johnston, G. & Percy-Smith, J. (2003). In search of social capital. *Policy & Politics*,
31(3), 321-334.
- Keefer, P. & Knack, S. (2008). Social capital, social norms and the new institutional
economics. In L. Ménard & M. M. Shirley (Eds), *Handbook of new
institutional economics*. (pp. 701-725). Berlin: Springer.
- Lyon, F. (2000). Trust, networks and norms: The creation of social capital in
agricultural economies in Ghana. *World Development*, 28(4), 663-681.
- Plagens, G. K. (2011). Social capital and education: Implications for student and
school performance. *Education and Culture*, 27(1), 40-64.

Szreter, S. & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 650-667.

